

отворено током целог раздобља, испољавајући се у различитим облицима, а решавано је у корист војне власти.

Војска се јавља као најутицајнији чинилац, који делује преко краља, што значи да је војна елита имала главни утицај на састављање владе, а самим тим и деловала као ванинституционални чинилац на политички живот. То се нарочито испољавало у раду министра војног, који је по свом нахођењу деловао ван владе. Србија је, водећи политику националног уједињења и ширења државне територије, раздобље 1903-1914. година провела у стању рата или припремајући се за рат, што је представљало дубљи и значајнији извор утицаја војне елите. То је војску неизбежно учинило једном од најзначајнијих државних институција, чији су ауторитет и снага све више расли како се приближавао тренутак њене непосредне акције. Углед војске повећао се до неслућених граница освајањем простора који је са називом Стара Србија чинио срж мита о освети Косова.

Без развијених институција грађанског друштва такво снажење војске тешко се могло задржати у границама уставног.

У есеју који долази последњи по реду у Зборнику: *Књижевности српској модернизма и патријархално и фолклорно наслеђе* – ауторка Весна Матовић осврнула се на токове српске књижевности с краја XIX и почетком XX века (српска модерна и авангарда), када се најбоље огледа дуализам у српској књижевности изражен, с једне стране, тежњама ка европеизацији домаће књижевности и уметности, а с друге, јаким националним осећањем преузетим из национално и фолклорно обојеног српског романтизма и реализма. Ипак и у европској струји под утицајем историјских околности у првој декади XX века наилазимо на националне елементе. Тако су домаћи песници модерне из националног преузимали култ средњег века и мит о Косову, али су новим уметничким сензибилитетом, лексиком, формом и експресијом успели да преобразе стари песнички модел. Проза је нешто спорије раскидала са облицима патријархалне културе и фолклорним наслеђем. До радикалнијих промена у тематском и формално-стилском погледу и разбијања постојећих језичких стандарда дошло је на самом крају епохе предратне модерне, јер је патријархални нормативизам ометао брже и снажније приближавање српске прозе европској декаденци, симболизму и експресионизму.

Љубодраг Димић

Dr Senka Babović Raspopović, *Kulturna politika u Zetskoj banovini 1929–1941, Podgorica 2002, 353.*

Културна политика, као област у којој се могу сагледати друштвене, политичке и идеолошке супротности, идентификовати основни циљеви друштвеног развоја и узроци политичких борби, уочити однос слободе стваралаштва и власти, разумети положај човека и његов свакодневни живот за историчаре није само привлачна и актуелна већ, пре свега, важна област истраживања. Па и поред своје важности, историјска истраживања Краљевине Југославије, заокупљена другим темама и проблемима, најчешће су заобилазила широки тематски круг питања везаних за област културне политике – увек сложене, слојевите и вишедимензионалне али, при том, увек зависне области државног и друштвеног живота. Тек у последњих десетак година историчари већу пажњу поклањају тој значајној теми, покушавајући да, у контексту општих друштвених, економских, социјалних, политичких, културних и идеолошких збивања, истраживачки осветле неке од аспеката културне политике у осам деценија дугом животу југословенске државе.

Културну проблематику у Зетској бановини, чију окосницу чини Црна Гора, узгредно су до сада, у својим истраживањима обрађивали Перо Шоћ, Никола Ђоновић, Ђоко Пејовић, Перко Војиновић и други, али је изостао целовити покушај да се та значајна тема историографски обради. Истраживања и судови до којих су долазили ретки међу социолозима, политиколозима, историчарима књижевности, историчарима уметности, педагозима, правницима, због самог карактера тих наука, нису се увек заснивала на дубљем понирању у историјску суштину догађаја и остајала су на нивоу теорије, нормативизма, методолошких разматрања, посматрања фрагментарног и појединачног. Знање ишчитано у постојећој литератури представљало је путоказ ка темељним истраживањима која је др Сенка Бабовић-Распоповић обавила у Архиву Југославије (10 архивских фондова и збирки), Државном архиву Црне Горе – Цетиње (5 архивских фондова и збирки), Одељењу Државног архива Црне Горе у Подгорици (3 архивске збирке), Народној библиотеци у Београду, Универзитетској библиотеци, Библиотеци Ђурђа Црнојевића на Цетињу (2 легата и заоставштине) и друго. Уз необјављене и објављене изворе, посебно је истражена

богата периодика (13 књижевних, просветних, верских и научних часописа) и штампа (5 дневних и недељних листова). Мноштво историјских извора различите провенијенције, карактера и значаја (записници, извештаји, елаборати, молбе, жалбе, статистике, законски акти, преписка, штампа, стенограми, експозеи, програми, планови рада, есеји, мишљења) пресудно је утицало на идентификовање једне историчне, вишеслојне и на емпирији засноване слике културне политике. Најпоузданији одговори које нуди књига др Сенке Бабовић Распоповић утемељени су у богатој изворној грађи. Употреба емпирије у поступку излагања, доказивања и закључивања омогућила је сагледавање: идеологизованог скупа мера и акција у области културе и просвете, са изразитом дневнополитичком функцијом; законског пројектовања друштва које се желело остварити; институција које су културну политику претварале у један од инструмената државне моћи; носилаца моћи одлучивања о виталним питањима развоја (политичке, економске, културне елите и елите по знању) њихових интереса, циљева, средстава и метода које су заговарали; домета културних акција и разлога ограничених резултата тих домета.

Књига „Културна политика у Зетској бановини 1929–1941”, аутора др Сенке Бабовић-Распоповић, представља веома успешан покушај да се из угла и са позиција историјске науке осветле и проуче циљеви и задаци, организација, идеолошка основа, материјална база, верски утицаји, просветне прилике, културно тле, традиција, национално биће, стваралачки домети, постигнути резултати, који одређују природу и суштину културне политике остварене на простору Зетске бановине 1929–1941. године. У средишту интересовања историчара је културно наслеђе, идеолошки утицаји, историјски токови, перманентно мешање политике у обликовање, организовање, спровођење мера и акција које одређују културну политику на по много чему особеном и разноликом тлу Црне Горе, Херцеговине, Новопазарског Санџака, јужног дела Далмације. Уочено је да концепт културне политике у Зетској бановини подједнако као и у целој земљи не представља „целовит поглед” на област културног и просветног живота у конкретним условима, већ наметнути идеологизовани приступ са изразитом дневно-политичком функцијом која нема осећај за структуру становништва (56,74% православних, 36,02 муслимана, 5,14% католика, 0,1% осталих), културне прилике (51,2% писмених мушкараца, 17,1% писмених жена), регионалне разлике (Дубровник је означаван као „расадник културе”, али су постојале и области до којих су водиле једва проходне комуникације, где није било школа и које су означаване као културно и просветно „сасвим запуштене” и у којима влада „источњачка лењост и мртвило”), свакодневицу живота и опште сиромаштво (зиратна земља чини само

21,95% територије; изражена пренасељеност становништва – на 100 ха обрадиве земље долази више од 300 становника; у породицама са више од седам чланова живи 30,7% становника; школе се финансирају само са 50% средстава која су неопходна за рад). Хронолошке границе теме везане су за време постојања Зетске бановине (1929–1941), али и за време постојања Краљевине Југославије када се културна политика једино могла тачније дефинисати.

О бројним угловима из којих др Сенка Бабовић настоји да сагледа културну политику Зетске бановине речито говори композициони рељеф студије. У прва два поглавља разматра се политика интегралног југословенства, њена историјска условљеност, законска основа, идејни оквири и видови испољавања у култури и просвети. Трећа глава у своме средишту има место Зетске бановине у процесу југословенизације Краљевине Југославије, са посебним освртима на формирање бановине, увођење југословенске идеологије у унутрашњи живот, економске, социјалне и саобраћајне прилике, културном и духовном наслеђу. Четврта целина сведочи о идеологији интегралног југословенства у просвети, култури и издаваштву Зетске бановине. У тим деловима текста посебна пажња је посвећена процесима распрострањања идеологије југословенства у основним школама, делатности народних учитеља, утицају Сокола, позоришној политици, делатности Централног прес-бироа, медијима и њиховој улози у остваривању начела државног и народног јединства, функцији учитељских удружења, економској основи програма „интегралног југословенства” у култури и просвети Зетске бановине. Пето поглавље је посвећено делатности Црногорско-приморске митрополије као чувара државног јединства, њеном материјалном положају, организацији верске наставе и православног хришћанског покрета, борби око Конкордата, отпорима духовној подели културног простора. Шеста глава проговара о супротностима културног тла Зетске бановине изложеног идеологији интегралног југословенства, ударима римокатоличког клерикализма, искључивости милитантног ислама, пропаганди албанског покрета, утицају комунистичке идеологије. Седма целина се односи на напуштање политике интегралног југословенства, дезинтеграцију културног живота, деоби културног простора Зетске бановине и односа верских и националних идентитета према тој појави.

У средишту интересовања др Сенке Бабовић-Распоповић је однос државе према култури, регулисање односа у области просвете, идеологија интегралног југословенства у области духа. Она прати методе путем којих државна идеологија утиче на обликовање друштвене свести, морал, религију, науку, филозофију, уметност, осећања. Приступ аутора одлику-

је прецизна правна анализа кључних законских аката режима личне власти краља Александра I Карађорђевића, просветног законодавства, бројних нормативних извора. Судар традиције и идеологије, који се може уочити у свим деловима друштвеног и државног живота, попут какве нити повезује цео садржај студије о културној политици. Ауторка види улогу бановина, па и Зетске бановине, као посредника у распрострањању југословенске идеологије. Уз брисање историјских индивидуалитета и утапања у општејугословенске оквире, она уочава и мисију у којој се културно-историјско наслеђе Црне Горе проширује изван граница омеђених вековним трајањем физичке слободе српског народа на том простору. Анализа извора јасно показује да је развијање југословенског патриотизма и национализам представљало „носећи сегмент” културне политике.

Посматрајући аутархично село Зетске бановине, др Сенка Бабовић-Распоповић је идентификовала његове скромне и готово сасвим угасле културне потребе и одгонетнула одговоре на питања зашто је резултат деловања државне културне политике толико скроман. Њеној пажњи није измакла ни материјална, ни организациона страна распрострањања државне идеологије. Уочена је оштрина законодавства (забране, цензуре, ускраћивање финансијске помоћи, казне) којом се државни апарат супротстављао свему што је било у супротности са официјелном идеологијом. Дужну пажњу посветила је културној и раздробљености простора Зетске бановине, цивилизацијској неравномерности, верској подвојености, културним раскорацима, што је потхрањивало конфронтације и подстицало противречности друштвеног живота. Вредне су пажње и анализе које Црну Гору идентификују као посредника у ширењу „националног зрака”. Сустрет идеологије југословенства са свешћу света који је, како су уочавали савременици, „ноћивао у племенској колиби, а сањао о националној палати”, није могао да прође без судара старих навика и нових кретања, инерције прошлости и нових хтења, традиције херојског доба и неминовне модернизације. Отуда неспоразуми, отпори, разочарања. Јасно је уочена међузависност културне запуштености друштва и његове привредне структуре, географске изолованости, недостатка ваљаних комуникација. Она је исказала осећај за разликовање различитих „тонова” којима је пулсирао живот у појединим деловима Зетске бановине. Анализирани су дometи културно-просветног апарата, институција, појединаца који су функционисали у друштвеном ткиву Зетске бановине, тежећи да остваре циљеве уобличене политичком вољом централне власти.

Значајан простор у књизи посвећен је делатности Српске православне цркве, разорном дејству римокатоличког клерикализма, активности ма муслиманске верске организације. Темелно је приказан отпор држав-

ном моделу културне политике који је стизао из редова појединих верских заједница чија је идеологија била у супротности са настојањима модерне државе да успостави монопол над школом и друштвеним животом. Истраживања др Сенке Бабовић показују да је дезинтеграција културне политике отворила простор за афирмацију историјских различитости и подстакла деобе које су разламале простор не само по националним и верским већ и по државноправним посебностима.